

Olvasmánykínálat és ízlésformálás

Kísérlet a jászárokszállási könyvtárban

A tanulmányt a Szolnokon megjelenő *Jász-kunság* c. folyóirat 1975. évi 4. számából vettük át. Közlését az is indokolja, hogy az ezt megelőző miskolci kísérletről lapunk számolt be.

Ha az 1904-es, az 1934-es és az 1964-es magyarországi sikerkönyvlistákat összehasonlítjuk, vagy az olvasónaplót vezető nagyapák és unokák sorait összevetjük, vagy ha a három generáció olvasói ars poeticáiból antológiát állítunk össze, azt tapasztaljuk, hogy az irodalmi ízlés története nem olyan gyors sodrású, hogy ne lenne érdeemes visszalapozni a *magyar olvasástörténet* régebbi fejezeteihez.

A megnövekedett szabad idő és az olvasni tudó fejek által irányított munkások rohamosan növekvő száma már a századforduló táján is olyan olvasmányok tömegét követelte, amelyek pótolják a mesét, a játékokat, a szentbeszédet, a búcsút. Olyan könyveket keres az újsütetű munkás, amelyek megtanítják a városba került embert városban, polgári módon és sikeresen élni. A lektür iparendélyhez, majd monopóliumhoz jutott Magyarországon is. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának titkára már olyan címjegyzékekhez írt bevezetőket, amelyek jócskán tartalmaztak olyan, sikerre várományos műveket, amelyek védelmét még a kisebb megalkuvásokra képes kritikusok sem igen vállalták volna el.

Félévszázados adósság

Gulyás Pál 1910-ben: „A földművest általában kevéssé vonzzák az ő életviszonyaikat tárgyaló szépirodalmi művek, hanem inkább a városi, történelmi, utazási, egyszóval más életviszonyokból merítettek, s ezekben több is a tanulság, ránézve... A gyakorlati élet kívánalmainak tett eleget a Tanács, mikor az elbeszélő irodalom kiforrott és állandó értékű alkotásai mellett a tisztességes nyelvi és erkölcsi színvonalon álló, de csak múlt értékű termékeit is felvette, mert köztudomás szerint az olvasók igen nagy részét a mélyebb nyomokat nem hagyó könyvek, olvasmányok vonzzák”.

Gulyás Pál 1913-ban: „Amennyiben kerülendő a mondvacsinált népies irány s politikai célzatosság, épp annyira mellőzendő a stilisztikai, jellembeli és erkölcsi szempontból gyöngé művek felvétele, amelyekre pedig az újság és kolportázs regények olvasása útján megrontott közönség erősen áhítozik. Ha azonban a Marlitt-féle fércemények ki vannak küszöbölve, a közönség csakhamar rákap a jobb és legjobb írókra”.

Gulyás Pál 1916-ban: „A népkönyvtárnak csupán irodalmilag értékes alkotásokat volna szabad terjeszteni”.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának titkára tehát látványos eszmei fejlődést tanúsít, amely mögött — többek között — ellenlábasa, *Szabó Ervin* állott:

„A hamburgi könyvtárban egyáltalán nincs meg Marlittnek egyetlen munkája sem. Akik először jönnek a könyvtárba és kérik valamelyiket, mást kapnak helyette: nem esik meg, hogy ezen olvasók közül egy is recidív lenne... A szépirodalmi rész megválogatásához is csak a legfejlettebb esztétikai ítéletek vezethetnek... Az esseni Krupp könyvtárban a harminc legolvasottabb író között a selejtesből egyedül Marlitt szerepel, az is csak a 21-ik helyen... A válogatásban csak egy kritérium lehet, az ízlésben legfejlettebb és mozgékonyabb legdifferenciáltabb olvasók szükséglete.”

A *Szabó Ervin* által idézett németországi „ideáltípus” megvalósulásának hogyanjáról sajnos a beszámolóból semmi lényegest nem tudunk meg, ma pedig hiába keresnénk ilyen könyvtárakat Essenben vagy Hamburgban. Ludwig Muth, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ *Munkások és olvasás* című kutatásáról 1970-ben írott meleg hangú kritikájában, amikor is összeveti a magyar és az NSZK-beli munkások olvasási kultúráját, már arról panaszkodik, hogy a weimari köztársaság nagy reményű kezdeményezéseinek a hetvenes évekig nem akadt folytatása, és felteszi a kérdést: „Meddig marad még a könyv csak egyes osztályok kulturálódásának eszköze?” Saját könyvtárában — mint erről *Madzsar József* mintakatalógusa is tanúskodik — *Szabó Ervin kompromisszumos megoldást választott* a hamburgi és esseni ideáltípus és a magyar olvasóközönség igényeit részben alázatosan kiszolgáló,

részben az alacsony ízlés konzerválódását tudatosan elősegítő népkönyvtári szemlélet között: „A szépirodalmi jegyzék összeállításánál a vezető szempont szintén a közönség szempontja volt: fölvenni mindent, amit ma olvasnak. Ezért fölfelé nem vontunk semmiféle határt... Lefelé azonban annál nehezebb megvonni a határt. Mit csinálunk azokkal a kisebb rendű írókkal, akik az irodalomtörténetbe, de még a kritikába sem kerültek — műveik nem is nagyon rosszak, nem hasznosak, de nem is értalmasak? A nyilvános könyvtáraktól pedig joggal megkívánhatja a szórakozást az, aki nem akar tanulni, de még gondolkodni sem nagyon, hanem napi súlyos munkája után pihenni egy-egy órát olyan könyv mellett, amelyet másnapra elfelejtett. Minden kereskedő tart olyan portékát, amelyen alig nyer, de nem engedi ellustulni az alkalmazottakat, és megakadályozza, hogy a vevő másfelé menjen. A nyilvános könyvtár sem tehet egyebet, mint hogy bőségesen nyújtja a legjobbat, de tart a raktáron egyebet is, nehogy a közönséget oda kényszerítse, ahol éppen a legrosszabbat kapja”.

A kérdés ma is időszerű, mivel szépirodalmi könyvkiadásunk egy részét kritikánk selejtnek, giccsesnek, lektúrnek minősíti (sok esetben hallgatásával). 1969-ben a 100 000-nél több példányban megjelenő könyveknek 90%-a, az 50 000-nél több példányban megjelenő műveknek 45%-a volt az úgynevezett „járulékos” kategóriába sorolható krimi, lektűr és nem klasszikus kalandregény, és ebben még nem szerepel jó néhány a legnépszerűbb lektűrírók közül, akiket a kiadók és a terjesztők liberálisabban ítélnék meg, mint a kritikusok.

A könyvet beszerző, az olvasmánykínálatot kialakító és evvel akarva-akaratlan ízlésformáló munkát is végző könyvtáros manapság is nehéz helyzetben van. Egy-egy könyv megvételénél legalább a következőket kell figyelembe vennie: a könyvtár anyagi lehetőségei, a könyvtár olvasótáborának igényei most és a jövőben, a mű esztétikai és funkcionális értéke. Ezek együttes mérlegelése egy több ismeretlenes egyetlen megoldásához hasonlítható. A közművelődési könyvtárak többségénél azonban nem egyszerűen a könyv megvétele mellett vagy ellen kell döntenet, hanem a példányszám helyes kialakítása a fő kérdés.

Az irodalmi érték és a sikeresség koordinátaival négy részre osztjuk az irodalmi műveket: 1. Az értékes és sikeres művek, mint például Hemingway vagy Fejes regényei, amelyek minősítésénél olvasók és kritikusok általában egyetértenek. 2. Az értékes, de még (vagy ritkábban már) sikeresnek nem mondható művek, mint például Joyce, Faulkner vagy Bulgakov regényei, amelyek minősítésénél csak az olvasók vékony rétege (akik között viszont ezek a művek eléggé vagy nagyon népszerűek) ért egyet a kritikusokkal. 3. Az alacsony esztétikai értékű, de sikeres művek, mint például Berkési, Szilvási és Passuth művei, amelyek minősítésénél ugyancsak nézetkülönbség tapasztalható az olvasók és a kritikusok között. 4. Az alacsony esztétikai értékű és sikertelen regények, mint az olvasók és kritikusok számára teljesen ismeretlen Keszei Jenő vagy Söre Olafson művei, amelyek azért majdnem mindegyik közművelődési könyvtárban megtalálhatók, rendszerint több példányban, de majdnem mindenütt olvasatlanul.

Vannak természetesen az állományalakítási gyakorlat szempontjából fontos al-típusokat képező művek is, mint például a tömegkommunikációs feldolgozás jóvoltá-

Fery Antal fametszete

ból életre kelő könyvek (ez még az értéktelen-sikertelen művekkel is megtörténhet), vagy a mindenki által ismert, de azért népszerűnek nem mindig nevezhető klasszikusok. Amennyire vitathatatlan, hogy az értéktelen-sikertelen műveknek nincsen helyük a könyvtárban, annyira egyértelműnek kellene lenni, hogy az értékes és sikeres műveknek nem szabad hiányozniuk. Annak ellenére, hogy ezek a művek korántsem találhatók meg minden könyvtárban megfelelő számban, a legtöbb probléma az értékes, de még sikerre nem számító és a sikeres, de alacsony esztétikai értékű művekkel kapcsolatban adódik. A könyvtárosok egyik része az esztétikai értéket előtérbe helyezve legszívesebben csak az általa is jónak tartott műveket helyezné el a polcon, jó néhányuk még a kritikusoknál is szigorúbb mércét alkalmaz, és sajnálkozik az olvasók rossz ízlésén. A könyvtárosok másik, az előbbinél jóval nagyobb része azt gondolja, hogy ha nem találnák meg az olvasók kedvenc lektúrjeiket, hátat fordítának a könyvtárnak. Ennek a rétegnek egyik csoportja az olvasók spontán fejlődésében reménykedik. A többiek — talán hozzájuk tartozik a könyvtárosok nagyobb része — meglehetősen tanácstalanok, és meglehetősen ösztönösen alakítják az állományt. Egy 1969-ben végzett vizsgálat adatai szerint 15 községi könyvtárban Jókai két regényéből (Az aranyember és A köszívű ember fiai) 205, ezzel szemben Akszjonov, Ajtmatov, Bulgakov, Beauvoir, Camus, Dürrenmatt, Faulkner, Golding, Kerouac, Kozsevnyikov, A. Miller, Sartre, Semprun legfontosabb műveiből csak 94 példány akadt. Kár lenne a sikeres és értékes műveket író Jókain elverni a port azért, mert értékes, de nagy sikerre nem számítható műveket szorított ki, már csak azért sem, mert községi könyvtárakról van szó, ahol még egy évtizeden belül sem igen várható túlságosan nagy kereslet Bulgakov és társai iránt. Azt, hogy egy-egy példányban elfoglalják őrhelyüket és türelemmel várják hozzájuk „messziről” érkező olvasóikat, a nagyobb községi könyvtáraktól is el lehet várni. Hogy Berkesi, Dumas és Rejtő műveiből is 36 kötettel volt több, mint a felsorolt 13 szerző műveiből, jóval inkább megkérdőjelezhető. Az viszont tűrhetetlen, hogy olyan könyvtárak is akadnak, ahol *hat példány is van Rejtő egyetlen könyvéből, de egyetlenegy sincsen az értékes és elég nagy körben népszerű Hemingway-, Sánta- és Semprun-regényekből és még 35 olyan műből, amely a könyvtári törzsanyaghoz tartozik, s amelynek nagy része szintén értékes mű, sikerre tarthat számot.*

Magas szintű irodalmi tájékozottság, valamint szociológiai és lélektani ismeretek nélkül szinte elképzelhetetlen a politikai, pedagógiai, esztétikai, szociológiai és lélektani szempontokat egyaránt követelő olvasmánykínálat-alakítás. A párttag munkások és vezető beosztású népművelők műveltségét vizsgáló felmérés adatai szerint a kultúráközvetítők (köztük az olvasmányközvetítők) munkáját irányító vezetők irodalmi tájékozottságát még eléggé nagy fehér foltok, az ismert művekkel kapcsolatos értéktelét pedig eléggé nagyfokú bizonytalanság jellemzi. A megkérdozett vezető beosztású népművelők közül legalább minden negyedik nem ismerte Konrád a látogató és Semprun Nagy utazás című regényét; Piliinszky verseit. A következő művek értékéről pedig a kérdezetteknek legalább fele nem tudott dönten: Cronin Réztábla a kapu alatt, Berkesi Sellő a pecsétgyűrűn, A. Christie Tíz kicsi indián, Gál György Sándor Honthy Hanna.

A kísérlet célja, módszere, körülményei

Az irodalmi ízlést meghatározó, alakító (rontó vagy javító) tényezők között a könyvtár és a *könyvtáros szerepe* egyszerre szerény és számottevő, ugyanis a már nagyobb hatású tényezők által megindított folyamatok serkentéséhez, katalizálásához hasonlítható; ez a hatás viszont még az értelmiségi rétegek körében is kimutatható. Hogy a könyvtár kimutatható hatásában az olvasmánykínálat vagy a könyvtáros ízlésformáló tevékenysége játszik-e nagyobb szerepet, erre még nincsenek megbízható adataink. Mivel azonban az állomány hű képet ad a könyvtáros *olvasmány- és olvasóismeretéről, ízlésformáló koncepciójáról*, nincs is különösebb értelme ezt a két mozzanatot egészen különböző tényezőként kezelni.

A kísérlettel azt próbáltuk bizonyítani, hogy a könyvtáros sokkal bátrabban élhet az olvasónevelés közvetett, de hatásos eszközével, az *olvasmánykínálat bátrabb, tudatosabb, politikusabb kialakításával*. Elsősorban azok számára próbáltuk ezt bebizonyítani, akik még túlságosan nagy tiszteletben tartják a meglévő igényeket, az olvasóknak a kellemes olvasmányokhoz való jogait, akik attól félnek, hogy a kedvenc szerzőiket nem találó olvasók szembefordulnak a könyvtárral.

Amikor a Könyvtartudományi és Módszertani Központ által kezdeményezett és irányított kísérlet keretében két közművelődési könyvtárban *féléves időtartamra módosítottuk az olvasmánykínálatot az alacsonyabb esztétikai értékű művek rovására*, olyan előfeltevésekre alapoztunk, amelyekkel sok könyvtáros ma még nem egészen

ért egyet. Figyelembe vettük azt, hogy a kizárólag csak lektürt olvasók aránya jóval kisebb a többek között lektürt is olvasókénál.

Szem előtt tartottuk azt, hogy a polcokon kínált olvasmányok között *kelléténi nagyobb arányban helyet foglaló lektűr divatot csinál* ezeknek a műveknek, konzerválja divatjukat, megerősíti az olvasók velük kapcsolatos kedvező beállítódását. Feltételeztük, hogy a könyvtárat látogató, lektürt kedvelő olvasók még akkor sem hagyják el tömegesen a könyvtárat, ha egyik napról a másikra eltűnik a polcról kedvenc könyveik egy része. Nem azért terveztük ezt a kísérletet, hogy — amennyiben felvétesein igazolódna — feltétlenül a lektűr végleges eltávolítását javasoljuk a könyvtáraknak, hanem, hogy *tudatosabb állománykialakítási gyakorlatra* és olyan kísérletekre buzdítsuk őket, amelyeknek a konstruktív, a nevelő oldala a lényegesebb, vagyis a lektűr arányának csökkentése mellett az értékes irodalom, valamint az ahhoz átvezető értékes és sikeres művek ajánlása és arányuk növelése az olvasmánykínálatban.

A jászárokszállási kísérlet előzménye *az 1972—73-as miskolci kísérlet volt*, amelyre a Miskolci Városi Könyvtár Kaffka Margit fiókkönyvtára vállalkozott. Itt az alacsonyabb esztétikai értékű műveknek csak egy része került le a polcokról fél évre, és részben elvi, részben technikai okokból nem épült ki a kísérlet építő oldala, csak a lektűrirtkulás jelentette a kísérleti beavatkozást.

Jászárokszálláson a szakértők által *lektűrnek minősített valamennyi mű eltűnt fél évre a polcokról*, de nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút számban is megnövekedett az értékes, de olvasmányos, a lektürt kedvelőknek ajánlható átvezető irodalom. (Folytatjuk)

Arató Antal — Kamarás István

Magyar kiállítás Berlinben

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a berlini Magyar Kultúra Háza és a Német Demokratikus Köztársaság Könyvtárainak Egyesülete közös rendezésben mutatta be Berlinben a magyar könyvtárügy 30 éves fejlődéséről szóló fotó- és dokumentumkiállítást. A megnyitón a német könyvtárügy több neves képviselője vett részt: W. Schumann, az NDK Kulturális Minisztériumának könyvtárügyi vezetője, H. Schuster, az NDK Kiadói és Terjesztői Főigazgatóságának vezetője, továbbá megjelentek az NSZEP, a Felsőoktatási Minisztérium és az Állami Könyvtár képviselői, valamint az országos szak- és egyetemi könyvtárak igazgatói és vezető munkatársai is.

A kiállítást Kondor Istvánné, a Kulturális Minisztérium könyvtárügyi osztályának vezetője és Gotthard Rückl, a német Könyvtártudományi Központ igazgatója nyitotta

Pelejtel Tibor felvétele

meg (képünkön). A házigazda szerepét Kerekes Péter, a berlini Magyar Kultúra Házának igazgatója látta el. A megnyitás után Kondor Istvánné jó eredménnyel tárgyalta a német könyvtárügyi vezetőkkel a kapcsolatok további fejlesztéséről. A kiállítás nyitvatartási ideje alatt B. Nagy Ernő, a minisztérium munkatársa két

alkalommal filmvetítéssel illusztrált előadást tartott a magyar könyvtárakról. A kiállítást 1975. november 28 és december 20-a között több száz szakember és a Magyar Kultúra Házának több ezer alkalmi látogatója tekintette meg. A kiállítás anyagát — a német könyvtárosok kérésére — más városokban is bemutatják. (pt)